

PEKIĆ

STOPE U PESKU

Priredile
Ljiljana i Aleksandra Pekić

Laguna

Copyright © 2012, Borislav Pekić
Copyright © ovog izdanja 2017, LAGUNA

Kupovinom knjige sa FSC oznakom pomažete razvoj projekta
odgovornog korišćenja šumskih resursa širom sveta.

NC-COC-016937, NC-CW-016937, FSC-C007782

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

Dobrici Ćosiću

Sadržaj

UMESTO PROLOGA

Oproštajni telegram	13
Motivi za pristup Demokratskoj stranci.	14
Telegram Dobrici Ćosiću	15

NAŠA DEMOKRATIJA I CRNA MAGIJA

Poziv na dijalog	19
O idealno rđavoj državi	21
Quo vadis, Jugoslavijo	23
U demokratsku budućnost – zdrava uma, čista srca i mirne savesti	30
Dva Mota i jedno priznanje.	32
Politička nužnost na prvi pogled nekorisna.	35
O demokratiji kao ludnici.	38

Ko je i zašto protiv demokratije	40
Predlog za upotrebu jezika	43
Nacija i demokratija, a ne nacija ili demokratija	45
Papučići nacionalkomunističke renesanse	47
Birmingemska šestorica i hiljade golootočana, u redu, ali šta je s ostalima	49
Poziv na odmor od istorije	52
Vanbračni život nacije i demokratije	54
Naša demokratija i crna magija.	58
Mimikrije i metamorfoze testamentarnih naslednika carstva	60
U čemu je opasnost od savremenog „nacionalsocijalizma“	63
O važnosti forme u parlamentarnoj demokratiji	65
„Istočno“ srpsko pitanje i gospođa Trevisan	68
Kratka povest pada srpske demokratije (od oktobra 1944. do novembra 1945).	72
Čemu dobrovoljni zatvor	91
Zatvorske karakteristike socijalističke slobode	94
Mitologija kao duša naroda.	123

DNEVNIK BESNILA

Siva boja razuma	131
O jubilarnoj godini novologike.	137
„One imaju svoje mišljenje, ja svoje, ne obazirem se na njih“	139

O smrtnoj kazni i logici	142
Budite mršavi, čuvajte se ljudoždera!	148
Jedna vrlo kraljevska dvomisao	149
Nesreća koja se jednostavno nije mogla dogoditi.	149
Zelena internacionala i zelena nada	151
Jedno domaće besnilo	153
Grad u oblaku očajanja	154
Kako promeniti nečije mišljenje	156
Jedno staro besnilo ili Churchill o Coventryju	157
Glavoseci i robovlasnici	160
Priča o acidnim humanistima Evrope	162
Vidi Siciliju i umri nasilno	164
Reklama: trgovina, poezija ili sudbina?	165
Standardni minimum čovečnosti	170
Svet na besan način	176
Video-nasties	183
Priča koja je zakasnila	189
Anthony Burgess i 1984 ili šta je travestija	199
Da li ste na klupi u parku da saznate za sudbinu ili da se od nje odmorite?	219

ZAMKE IDEOLOGIJE (govori i izjave)

Zbog drugih i za druge	223
Ovo nije pohvala veku	225
Moralni aspekti demokratije	228
Beseda o demokratiji, civilizaciji i kulturi	230

Zamke ideologije.	233
Ne izneverimo zvezdano nebo	237
Biti rodoljub – nije sramota.	240
Za prestanak krađe naše duše i istorije	243
Želja za Evropom.	244
Prema navikama ponoćnih duhova i jutarnjih petlova	246
Program za budućnost SKS, a šta ćemo s prošlošću?.	248
Ne gledati uvek u časovnik	249
Nostalgija i batine	249
Za restauraciju monarhije.	252
Vreme čuda.	253
Istorija nas nije proklela.	256
Levi i desni fanatizam	267
Govor na dodeli nagrade „Jakov Ignjatović“ u Budimpešti 1990. godine	285
Govor na otvaranju svečanosti „Brankovo kolo“ u Sremskim Karlovcima septembra 1991. godine	288
Danilo ili život kao bol	290

UMESTO EPILOGA

Istorijski roman i istorijska realnost	299
<i>Napomena priređivača. . . . .</i>	323
<i>Imenski registar. . . . .</i>	329
<i>O autoru. . . . .</i>	337

Umesto prologa

Oproštajni telegram¹

Bolešću sprečen da lično učestvujem na ovom Skupu izražavam duboku veru u to da ćemo stalnim i legitimnim pritiscima postići jedan od svojih najvažnijih ciljeva, a to je osvešćenje Srbije.

Zadesile su nas teške nesreće i još teže nas čekaju. Za razliku od samohipnotizovane vlasti mi nismo dužni da ih trpimo. Nismo za njih odgovorni, nismo dužni da podnosimo režim čija je jedina svrha izgleda u tome da ih obnavlja i pojačava. Sačuvajmo snagu i strpljenje, oslobođenje je blizu. Ova će tiranija nesposobnih i bezumnih ljudi nestati kao i sve što su nestale. Srbija će povratiti svoju čast koju su joj oni uprljali i vratiti nadu koju su joj oni oduzeli.

Borislav Pekić

28. juni 1992.

Vidovdanski sabor Demokratske Srbije

---

¹ Ovaj telegram je Borislav Pekić poslao četiri dana pre nego što je umro.

Motivi za pristup Demokratskoj stranci

Pitanje: Koji su bili motivi da pristupite Demokratskoj stranci?

Borislav Pekić: Oni su delimično u biografiji, delimično u nazorima. Kao mladić bio sam jedan od osnivača i vođa Saveza demokratske omladine Jugoslavije, ilegalne organizacije koja, iako nije zvanični produžetak predratne omladine Demokratske stranke, ipak je, kao liberalno, građansko demokratsko udruženje sledila njene tradicije. Moje učešće u osnivanju današnje Demokratske stranke bilo je, dakle, prirodno i kao otplata zaostalog duga vlastitoj biografiji.

No, bio bi to nedovoljan razlog pristupanju da Demokratska stranka, bar kako je ja vidim, svojim programom ne garantuje ispunjenje većine tih mojih političkih nazora – parlamentarne demokratije, građanskih sloboda, pravne države, liberalne ekonomije, evropske perspektive i nacionalnog pomirenja, a sve to s ciljem prosperiteta srpske države.

Pitanje: Kako vidite budućnost vaše stranke?

Borislav Pekić: Njena budućnost ne zavisi toliko od onih koji joj pripadaju ili je predstavljaju, već pre svega od onih koji o njoj budu sudili, koji će procenjivati postojanost i iskrenost njenih namera, njen politički rad, a iznad svega, ozbiljnost njenih ljudi i stranačkog programa. Iсуviše smo dugo lagani, da još jednu laž možemo podneti.

Telegram Dobrici Ćosiću

Dragi Dobrice,²

Iskreno čestitam na izboru za predsednika Republike. U mnogim stvarima se nismo slagali, ali smo to uvek činili časno i bez zadnjih namera. Uzimam zato slobodu da mimo čestitke apelujem na Vas da u ovom najtragičnijem času za naš srpski narod učinite sve što je u Vašoj moći da ga vratite u Evropu kojoj pripada.

Neka Vam u tome Bog pomogne.

Borislav i Ljiljana Pekić

---

² Telegram od 18. juna 1992, gospodinu Dobrici Ćosiću, Janka Đonovića 6, Beograd, Jugoslavija.

*Naša demokratija
i crna magija*

Poziv na dijalog

Nekad smo pozivali na igru, danas zovemo na dijalog. Živimo u zlatnom dobu dijaloga.

Sinovi se suprotstavljaju Očevima, Očevi jedni drugima. Zaraćeni izmenjuju bombe, ali i reči. Lekari diskutuju sa Ludacima, Ludaci sami sa sobom. Dželati se ispovedaju Žrtvama, Žrtve svojim Dželatima. Živi se prepiru sa Mrtvima. Vlade i njihovi narodi nalaze se u stanju permanentnog dijaloga. Dijalog se vodi između marksista i katolika, misionara i ljudoždera, sudija i krivaca, učitelja i učenika, umetnika i kritičara, proizvođača i potrošača. Između polova, naroda, rasa, vera, doktrina i ideja, takođe. U toku su privredni, naučni, vojni, ekumenski, raketni dijalozi. Dvostrani, trostrani, višestrani, čak i jednostrani. Na vrhu, kao i na dnu. Oko četvrtastih stolova, oko okruglih stolova, i bez stolova. Množe se diplomatski pregovori, načelni dogovori, javni izgovori, tajni ugovori, aktuelni razgovori i ulični nagovori. Krilatica veka je:

Hleba, igara i dijaloga!

a njegovo osnovno načelo:

Neka svet propadne, samo da se razgovori nastave!

Pa šta je, najzad, taj dijalog, bez kojeg više ne možemo ni na molitvi? (Mi se, naime, i ne molimo više, mi sa Bogom razgovaramo.)

Dijalog je razmena reči, tačnije – izmena rečima iskazanog mišljenja, čiji je krajnji cilj da to mišljenje ni po koju cenu ne izmenimo.

Otuda smo pre spremni da slušamo kako dvojica neupućenih razmenjuju svoja mišljenja nego kako ga jedan upućeni saopštava. Otuda, ako se dvojica, nekim čudom, slože, ne verujemo ni jednom ni drugom. Otuda smo tako strasno privrženi dijalogu. Znamo, naime, da on neće nauditi našem mišljenju.

Upamtite, to što oni *dele* – *vaše je mišljenje!* Oni vas potkradaju, eksploatišu, identitet vam rasturaju! Oni vam oduzimaju vaše jedino dobro – vaše nezavisno mišljenje! Zato se nikada nemojte složiti sa onima koji se sa vama slažu. Smesta promenite stav, i gledajte da pritom zauzmete neki sasvim suprotan. Tako ćete sačuvati nezavisnost duha. Sve ostalo je opsena.

Slažem se – to je najnečasnija, najbednija misao koju možete da izgovorite. Ona svedoči da ste izgubili svako samopoštovanje. Zato se nikada, nigde, ni sa kim i ni sa čim nemojte složiti. Ne nasedajte argumentima, ne dajte se razlozima, ne verujte očiglednostima, prezrite aksiome – oni su tu da vas ponize. Budite uzvišeno postojani kao onaj velikan duhovne nezavisnosti Gaspar d'Estek, filosof i polihistor, koji je, potopljen u vrelo ulje, pobedonosno izjavio: „Ne gori, dakle i ne peče!“ – a zatim umro. Nikada

nikome i ni za šta ne priznajte da je u pravu. Ni po cenu života. Vaše mišljenje je najbolje, jer za njega nikome ništa ne dugujete: ni iskustvu, ni tuđoj mudrosti, ni nauci, ni istoriji, ni otkrovenju – samo sebi. Nemojte se saglasiti čak ni ako vas ubeđuju da ste pametni. Savladajte vaše ustrep-talo srce koje žudi da se sa tim složi – to je klopka! Oni žele samo vašu saglasnost. Zatim će od vas tražiti da se, budući pametni, i u drugim stvarima sa njima složite. A kuda bi vas odvelo to popuštanje – odvelo bi vas u anonimnost. Ne, vi ćete im reći da ste budala, dopustićete da se oko toga razvije dijalog, a vi ćete, ako mene poslušate, razume se, otići tamo gde ćete na miru moći da slušate *jednog* čoveka koji će vam o *jednoj* temi govoriti na *jedino* mogući način. Treba li da kažem da ćete, najverovatnije, taj čovek biti vi. Želim vam uspeh, i neka vas, pritom, ohrabruje izvesnost da je najbolje Dijaloge sastavljao Platon.

O idealno rđavoj državi

Leszeku Kołakowskom³

Aristotel je pisao da onaj ko hoće da razmotri pitanje najbolje države, treba najpre da odredi koji je način života najbolji, jer ako to ostane nepoznato, ne može se znati ni koje je državno uređenje najbolje...

(Dnevnik, 1968)

---

³ Leszek Kołakowski (1927–2009), poljski filozof i istoričar. Poznat je po svojim kritičkim analizama marksizma. Njegovo najpoznatije delo je studija *Glavni tokovi marksizma*, po mnogima najznačajnija politička teorija XX veka.

Koja je država dobra – ne znam. Ali je sasvim sigurno da nije:
država u kojoj ste najbezbedniji ako ste u zatvoru;
država čija je budućnost večita, a prošlost traje samo koliko i ona;
država u kojoj snaga caruje, a um valja klade;
država u kojoj ste prinuđeni drugima da kopate jame da sami u njih ne biste upali;
država u kojoj se jednakost sastoji u bedi, a sloboda u nejednakosti;
država čiji su građani taoci njene vlade; država u kojoj ste srećni ako ste živi;
država u kojoj svako zna šta treba da radi, ali ne zna zašto;
država kojoj nije dosta što je podnosite, već zahteva da to činite sa oduševljenjem;
država koja se poziva na nebo kad joj ne ide dobro, a na sebe kad joj pođe bolje;
država u kojoj je sve što se čini neizbežno, a sve što je neizbežno nikad se ne događa;
država čije se vođe prenose na rukama, a njihova vlast ispod ruke;
država u kojoj su sredstva za proizvodnju u privatnim rukama, ona u kojoj su u državnim rukama, a naročito ona u kojoj sredstva za proizvodnju nisu ni u čijim rukama;
država u kojoj umesto očevine nasleđujete strah; država u kojoj je jedina pouzdana rubrika u novinama – čitulja;
država u kojoj zemlja pripada onima koji na njoj gladuju;
država u kojoj mašine zamenjuju radnike, a radnici mašine;
država čiji vas vojnici uče geografiji suseda;
država u kojoj lakše menjate pol nego prošlost;

država u kojoj je građanin odgovoran za svoje pretke, ali ne odgovara za svoje potomke;
država u kojoj određivanje slobode počinje njenim ograničavanjem;
država u kojoj zakoni ne prethode prestupima, već im slede;
država u kojoj je ćutanje najrašireniji oblik javnog mišljenja, a obožavanje najrašireniji vid javnog delovanja;
država u kojoj se vi i onaj koji vas progoni borite za iste ideale, samo je pitanje ko će prvi opaliti;
država u kojoj se ljudi ne sahranjuju samo na grobljima;
država čiju himnu slušate kao sopstveno opelo.

Quo vadis, Jugoslavijo

Ima jedna politička zagonetka koja glasi: „Šta je to što ima tri boga, šest naroda i osam država, a samo jedno ime?“ Odgovor je – Jugoslavija.

„Šta je to“, glasi druga politička pitalica, „što nešto znači, a ime mu ne znači ništa?“ To je opet Jugoslavija.

I, najzad, kruži i treća politička enigma: „Koja je to najsavršenija zemlja na svetu, koja nikako da se iz tog savršenstva izvuče i stane na svoje noge?“ I po treći put je to Jugoslavija.

Jugoslavija je rođena 1918. godine ujedinjenjem Kraljevine Srbije i Južnih Slovena živućih na bivšoj teritoriji pobeđene i demontirane Austrougarske carevine. Nekada smo učili i sve doskora mislili da je ta Jugoslavija izraz solidarne želje udruženih naroda i pobedničke Evrope. Ovih dana doznajemo, čini se prilično ravnodušno, da smo drsko bili obmanuti. Jugoslaviju apsolutno niko nije hteo, pa se, budući da je, uprkos tome, ipak stvorena, može smatrati – pravim čudom. Što ona, ako ćemo po duši – i jeste. Pravo

pravcato istorijsko čudo, a tek potom, možda, i sve ostalo. Čudo koje ćemo ovim kratkim i malo morbidnim ogledom pokušati, neupućenima, da objasnimo.

Doznajemo da nju nisu hteli Srbi, pobednici u Prvom svetskom ratu, jer su, umesto nje, hteli Veliku Srbiju. Nju nisu hteli ni Hrvati, poraženi u tom ratu, jer su hteli svoju Nezavisnu Državu Hrvatsku. Nisu je hteli ni Slovenci, jer nisu znali šta hoće. Nju nisu hteli Crnogorci, jer su s njom izgubili državu. Nisu je hteli Makedonci, jer je njome nisu stekli. Niti Muslimani, jer onda nisu ni postojali. Nju nisu hteli ni Saveznici, naročito Englezi, koji su hteli da sačuvaju Austrougarsku. A da je Austrougari nisu hteli i da samo zbog njenog stvaranja rat nisu izgubili, dosta je jasno. Nisu je hteli Rusi, jer su držali da im novi drugoverni narodi u Jugoslaviji neće biti verni kao stari jedoverni Srbi u Srbiji. Nisu je, naravno, hteli ni naši susedi, jer je svako od njih hteo po jedan njen deo. Katolička je crkva neće hteti zbog dominacije većinskog pravoslavnog stanovništva, Pravoslavna zbog manjinskog katoličkog, a Islamska što kao faktor političke želje nije ni postojala. Kasnije je neće hteti Kominternu, jer je prezala od jakih državnih celina, otpornih na revolucionarne alarme, a zato što zbog reakcionarnog držanja u doba Mađarske bune od 1848. nismo bili u volji Očeva Utemeljivača naučnog socijalizma.

Pa ko je nju, osim Boga, hteo?

Verovatno jedino Amerikanci, i to samo zato što nisu tačno znali gde će biti, pa su se nadali da ih to ni na šta neće obavezivati, da povesni idealisti mogu biti – zabadava. I u pravu su bili sve dok na vlast u Jugoslaviji nisu došli komunisti, koji su držali da je prirodno od antikomunista biti izdržavan, pa su im taj vilsonovski idealizam naknadno obilno naplatili.

Pa ipak, Jugoslavija koju niko nije hteo, stvorena je kao da su svi za njom čeznuli i jedva je čekali. Od te činjenice ćemo poći, ne pokušavajući da je objasnimo, jer kad je ne mogu objasniti oni što je hteli nisu, a ipak su je napravili, kako ćemo mi koji je takođe nećemo, ali moramo da je hoćemo, jer u njoj živimo i živećemo sve dok ne budemo našli nešto bolje.

Sve dok je njen hronični predsednik Josip Broz bio živ, Jugoslavija se nekako održavala, unutra, uz pomoć jedno-partijske diktature, vojske i policije – spolja, ekvilibrirajući, poput plesača na žici, između Istoka i Zapada, srcem naginjući prvom, umom drugome, između Severa, želeći da bude bogata, i Juga, želeći da među sirotinjom bude popularna. Uspela je da ostane i bez srca, i bez uma, ali sirota i do guše zadužena. Za ime njenog umrlog predsednika vezane su dve teške zablude. Jedna je domaćeg, druga inostranog porekla. Zapad drži da jugoslovenske krize ne bi bilo da je Tito živ, da bi je on, čak kad bi u ovom obliku nastala, uspešnije rešio nego bilo ko drugi. U drugoj međunarodnoj situaciji, bez opšteg kraha real socijalizma, uz pomoć faktora s kojima je još od uzimanja vlasti vladao, partije, vojske i policije, to bi možda i moglo biti istina. No i tada, kriza bi samo bila odložena, i kad bi izbila, bila bi još gora. Argentina, uostalom, ima iskustva sa odlaganjima neizbežnog. Domaća, vrlo raširena zabluda, koja potiče ekskluzivno od razočaranih komunista, a nekomunisti joj naivno nasedaju, jeste da je za sve naše nedaće kriv Tito i njegova personalna tiranija. Kada bi to bila istina, komunizam bi kao sistem, pod drugim uslovima i drugim čovekom, još i dobar mogao biti. A u to nas ti navodno ekskomunisti žele da uvere i pridobiju za još neku real socijalističku probu. U stvarnosti, međutim, svaki je komunizam jednako rđav, a razlike

među njima nisu ni od istorijskog, ni za život naroda od bilo kakvog praktičnog značaja.

Jugoslovenska ekonomska kriza otvorena je davno, pogrešnom socijalističkom privredom, nebuloznim eksperimentima u ekonomiji, neracionalnim zaduživanjem i trošenjem inostranih zajmova, zanemarivanjem stvarnih privrednih potencijala zemlje u korist oligarhijskih interesa nacionalnih partijskih klika i korupcijom koja ovakav sistem neizbežno prati. Politička kriza nije samo ekonomsku nužno sledila već je prouzrokovana uz snažnu i solidarnu pomoć dva faktora: očiglednom nesposobnošću na nasilju zasnovanog diktatorskog, jednopartijskog, monistički opsolescentnog, pseudoklasnog proleterskog poretka da zadovolji materijalne, duhovne i političke potrebe građana, kao i paradigmatičnom propašću svih socijalističkih kopija Jugoslavije u Evropi.

Treći je faktor krize manje nacionalna raznovrsnost koliko nacionalna podeljenost elemenata te raznovrsnosti, koja bi u povoljnijim uslovima za svaku zemlju mogla biti onoliko korisna koliko je mešanje krvi korisno za svaku porodicu, koliko je to korisno, recimo, za Argentine ili Severoamerikance. Ono što je moglo postati vrlinom, postalo je našom najtežom manom. Pošteno je reći da za to nisu krivi samo komunisti, da je to solidarna krivica gotovo svih naroda koji su na ovim prostorima tako dugo zajedno živeli, a da se ni korak jedni drugima nisu približili. Komunistička krivica, međutim, ima dva smera. U povesnom, ideologijom Komunističke internacionale inspirisanom nastojanju da se Srbija, kao najmnogoljudniji i najjači deo zajednice, pocepa i oslabi, i u savremenom nastojanju nacionalkomunista raznih republika da se udvaranjem najnižim narodnim instinktima i podstrekavanjem nacionalističkih osećanja vlast Partije

održati makar i po cenu jugoslovenske dezintegracije i opšte propasti zemlje.

Samo u kontekstu svih ovih faktora može se shvatiti i ono što se zove *kosovskim sindromom*. Za komuniste Srbije, na čelu s neosporno popularnim gospodinom Miloševićem, Kosovo bi valjalo izmisliti čak i da ne postoji. Ono je, odnosno, opasnost od Albanaca na Kosovu, jedini integrativni faktor koji partiji omogućuje izgled na pobjedu čak i u uslovima slobodnih izbora. Bez Kosova i mogućnosti da se srpski komunisti volšebno tamo pojave kao jedini zaštitnici srpskih interesa, ti isti ljudi ili njihovi nasljednici koji su decenijama Albance na račun Srba favorizirali, njihov bi pad u Srbiji bio neizbežan i katastrofalan, daleko više nego što će, po svoj prilici, biti u Sloveniji, gde su slovenački komunisti, u poslednjem času, uspeli alpski da uskoče u zahuktale skije slovenačkog nacionalizma i separatizma. U Hrvatskoj je situacija još neizvesnija, pa i opasnija. Partija je svojim prohrvatskim, opštim raspoloženjem Hrvata pomalo iznuđenim *izbornim* stavom, definitivno od sebe udaljila 20-procentnu srpsku manjinu u Republici, s kojom bi jedino, i to tek eventualno, mogla da zaustavi neodoljivu invaziju građanske i ekstremno nacionalne opozicije. Situacija u Makedoniji nije za Jugoslaviju od značaja. Jugoslavija ne treba Makedoniju, ali Makedonije bez Jugoslavije nema. Okružena sve samim pretendentima na njenu teritoriju, Grčkom i Srbijom, koje su to ponajmanje, ali i Bugarskom i Albanijom, čije stanovništvo već čini trećinu makedonskog, ona budućnosti bez Jugoslavije nema. Pored druge veštačke tvorevine kao što je centralna republika Bosna i Hercegovina, ona je jedino iskreno za njeno očuvanje, ma i pod đavolom, a ne komunistima.

Svi su ostali uslovno, pod uslovima koji se međusobno potiru. Za Srbiju je, sa Srbima rasejanim skoro kroz sve republike, konfederalizam ravan pretvaranju svojih ravnopravnih pripadnika u nacionalne manjine koje tek za prava moraju da se bore. Za Hrvate, teritorijalno kompaktnije, i Slovence, sasvim kompaktno, neprihvatljiva je federacija koja u sebi nosi mogućnost srpske dominacije. Karte su u ovom deljenju tako rđavo podeljene da je svaka igra njima nemoguća. A drugo je deljenje takođe nemoguće.

Ostaje samo jedna šansa. Da u tuđu igru budemo pušteni. Velika evropska igra učiniće našu malu balkansku izlišnom. U velikom se svetlu, pod, razume se, pretpostavkom fundamentalne izmene političko-ekonomskog sistema, o kome ćemo govoriti, možemo usamljeni još i približiti jedni drugima i jedni u drugima pronaći interese kojih ili nismo bili svesni ili ih nismo mogli koristiti. Hrvatska i Slovenija bi u Evropi dobile najzad toliko žuđenu nezavisnost i tamo možda pronašle drugog krivca za buduće nevolje od istorijski dežurne Srbije. Možda bi se, pod zaštitom Evrope, čak i Makedonija mogla sačuvati, mada Bosna i Hercegovina ne verujem. Srbija bi se ponovo ujedinila i oslobodila strasti da ujedinjuje one koji to neće, i nikad hteli nisu. Vratila bi se prvoj dužnosti jedne zdrave države – da ujedini vlastiti narod. I da sama reši svoj problem, pitanje Kosova. Srbija stalno tvrdi da je to jugoslovenski problem. Sve dok tako misli i od drugih očekuje pomoć, mora slušati savete, ali bez pomoći, razume se. Kad u Evropi bude, moraće slušati samo evropske zakone civilizacije. A sve ostalo rešavati kao što to rešava svaka suverena evropska država, u kojoj manjina, i pored najvećih mogućih prava, zahteva i vrhovno pravo da vlada većinom, i u tome koristi silu.

Šta će od svega toga biti zavisi, pre svega, od razvoja novog demokratskog političkog sistema, iznuđenog kako unutrašnjom krizom poretka tako i opštim slomom realsocijalističke zablude, započetom dolaskom na vlast Gorbačova u SSSR-u.

Komunisti su pre smotreno, no naivno, smatrali da je najekonomičnije, najjeftinije i najbrže ništa osim imena ne menjati, i da je dovoljno promeniti firmu koja pobuđuje rdave uspomene. To su i pokušali. Nije išlo. Pošto narod nisu tako brzo mogli promeniti kao firmu, prešli su na podelu svoje Partije na pravu Komunističku partiju i socijalistički Narodni front, gde bi, prema mudrom projektu, isti komunisti kroz Partiju vladali, a kroz Front sami sebi bili opozicija. Po svoj prilici dosta blagonaklona, što je uvek dobro. Premda su prednosti ovakvog sistema očigledne, i naširoko nam preko radija i štampe objašnjavane kao najcelishodnije, morao se on napustiti zbog bojazni da svi komunisti ne pređu u Front, i vlada ostane bez pouzdanih ljudi za vladanje. Opozicija je, naime, dobra, i protiv nje niko normalan ništa nema, ali, kao što joj ime kaže, ona ne može vladati. Za opoziciju je da u opoziciji bude. Ako u opoziciji nije, nego na vlasti, čemu da postoji. Jer, Jugoslavija vladu ima. Opoziciju nema. Ona nam treba.

Treća je ideja tzv. bespartijska demokratija. Nisam siguran hoću li pojam dobro objasniti, jer on spada u najnoviju komunističku kritiku Kantovog *Čistog uma*, pa je bolje da se posla okanem i to ostavim crnogorskim marksistima kad nađu posao i prestanu da štrajkuju. U svakom slučaju, izgleda da je i to obećavajuće rešenje odbačeno, pa je, najzad, odlučeno da se svim političkim strankama dozvoli sva moguća delatnost, osim, naravno, pobede na izborima. Čini se, međutim, da je baš to namera tih stranaka, između njih i Demokratske kojoj imam zadovoljstvo da u svojoj šezdesetoj

godini, prvi put bez *neposredne* opasnosti od ponovne višegodišnje robije, pripadam. A to se, vele komunisti, po sebi se razume, ne može dopustiti. Ne što oni to ne bi dali. Dali bi oni! Nego što to ne dozvoljava politička logika. I jugoslovenske obaveze bez čijeg ispunjenja čak ni naši već gotovi Evropljani, Slovenci, u Evropu ne mogu.

Nama, kako rekosmo, ne treba vlada. Nju imamo i zbog toga nam se i prebacuje nedostatak demokratije. Za demokratiju je nužna opozicija. Demokratiju na sav glas i opozicione stranke zahtevaju. Između njih i moja Demokratska. I sad kad smo je dobili, nećemo je više. Sad hoćemo i vlast. Kakva je sad to glupost! Onda se zaista ne bi znalo kuda ide Jugoslavija.

Ovako se bar to zna.

U demokratsku budućnost – zdrava uma, čista srca i mirne savesti

Malo je, i među optimistima realsocijalističke samrtne krize onih koji su, još koliko juče, pretpostavljali da će već danas prisustvovati *ovakvom* njegovom istorijskom kraju i krahu (*istorijskom*, velim, jer do sada istorijski behu samo njegovi „uspesi“), i da će u žalobnom metežu pomalo užurbane mu, spetljane i nervozne sahrane, predvođeni biti nimalo pogruženim naslednicima ljudi koji su ga iz groba utopije podigli i oživeli u svetsku zabludu prvog reda. Nekrolog mu sada ne drže oni koji ga nikad nisu prihvatili, premda su ga morali podnositi, već oni koji su ga stvarali, tvorili, koristili. Biografiju mu pišu oni koji su njegov život poznavali kao saučesnici, ne oni koji su ga trpeli kao žrtve. I to je prirodno. *Oni* najbolje poznaju njegovu tajnu. Mi, jedino njene *posledice*.

Ne prezirimo ni nekrolog, ni biografiju. Nekrolog je oproštaj od vlastitog leša, a biografija – autobiografija. Uprkos opravdanjima, od kojih sva i ne moraju biti neubedljiva, sadrži taj sumorni sumarijum socijalizma svakako i poučne istine.

Prva među njima nas opominje da, u istoriji, slepa mržnja nije pouzdan vodič, neobuzdana strast – dobar savetnik, nejasna ideja – buduća jasna stvarnost, a neograničena vera – njen savršen graditelj.

I da je Razum, ma koliko ga prezirali kao mlak, „ni studen, ni vruć“, pa predviđen da „iz usta bude izbljuvan“, oprezni, pipavi Razum, bar u politici, pouzdaniji vodič, bolji savetnik, jasniji tumač ideje bilo koje buduće stvarnosti i savršeniji njen graditelj i od najplemenitijih, ali nepredvidljivih, osećanja.

Ovaj uvod nije upriličen kao još jedan klin u kovčeg socijalizma. (Nema na njemu za klinove više mesta.) Niti je primedba na prošlost, koja to još uvek, nažalost, nije, i tek se s teškom mukom sprema da bude. Dopusšten je sebi kao opomena budućoj demokratiji, onome što ona ne sme biti.

Ako sumarno optužimo sve članove Partije kao saučesnike naše državne i narodne nevolje, oslobodili smo krivice sistem koji ih je programski prinudio da to postanu, čak i kada u njegove pretpostavke nisu verovali. Ako brzopleto budemo sudili, postaćemo samozvani i nesnosni pravednici, a da niko ne zna kako je, *uistinu*, nama pošlo za rukom da ostanemo – tek gledaoci, a ne i saučesnici. Ako tako postupimo, zaboravljamo na *naša* saučesništva, posredstvom slučaja, uz pomoć zablude, svesnom zloupotrebom pružene prilike, pa i neutralnošću.

Istina je da nismo svi krivi. Ali i da sasvim nevini nismo, i to je istina, bili ili ne bili članovi Komunističke partije.

Jer, ako poreknemo mogućnost promene mišljenja, odričemo se fundamentalnog načela demokratije – slobode

opredeljenja, koja nasledno uključuje pravo na zabludu, uz dužnost povlačenja konsekvencija ako je neko za nešto odgovoran i mogućnost da se ona ispravi. (Kajanje nikome ne treba. Kajanje samo otežava život i rad nedužnima. Ako neko mora ili voli da se kaje, neka to čini u sebi. Ako nas takvi nisu nekad štedeli, neka nas bar sada poštede.)

Ako se podamo osvetničkim raspoloženjima – a to je uvek lako – u čemu ćemo se mi, realdemokrati, *metodološki* od realkomunista razlikovati? Ako za članstvo u Demokrat-skoj stranci tražimo „moralno-političku podobnost“, koju smo s odvratnošću napadali – do moralne nam je stalo! – uskoro ćemo sebe zateći za stolom kako pišemo Karakteri-stike, koje su tek nešto časnije od dostava, i gubimo vreme i pamet nad diletantskim policijskim Kartotekama.

Mi za tako nešto nemamo ni vremena, ni volje, ni potrebe.

Vreme će se, nadam se, upotrebiti za ispravljanje grešaka prošlosti, volja za istrajavanje u tome, a potreba za razumevanje sadašnjosti i njenih zahteva.

Za budućnost će se postarati oni što dolaze. Jer, ona će biti njihova.

Mi ćemo se truditi da u demokratsku budućnost uđemo zdrava razuma, čista srca i mirne savesti.

Dva Mota i jedno priznanje

Mi smo u trenu kad se razvio antikomunizam, ali ja hoću da istaknem, da je od svakog komunista gori antikomunista.

Da sam antikomunist do sada nisam mislio da treba dokazivati onima koji me poznaju, a razumnima i nikako. Među

razumnima to se po sebi razumevalo. Razumevalo se da, ako je čovek po ubeđenju demokrata a živi u komunističkom socijalizmu, mora biti antikomunista sve dok su tu komunisti – komunisti i demokratiju tretiraju kao nužno zlo, koje, usput, i nije u balkanskoj topuz-tradiciji (pre svega Motu i komunistima zahvaljujući). Jer Srbi, po Motu, hoće da budu demokrate, ali neće da budu antikomunisti, i misle da je to razumno moguće.

Biti demokrata a ne biti antikomunista isto je što i biti gurman a ne voleti jesti. Tako nešto može razumnim držati samo komunista, a u poslednje vreme ekskluzivno oni među njima koji žele da postanu demokrati, ali ne i da time izgube išta od svojih komunistički nasledno antidemokratskih propozicija, ništa od izvesnih datuma svoje biografije, pogotovu ništa od stečene koristi. (Neki među njima se odriču biografije, ali ne i njenih ideja, kao da je to razumno moguće. Drugi odbacuju biografiju, ali ne i ideje koje su je inspirisale, kao da je i to razumno izvodljivo.)

Nedavno sam doznao da posle pola veka domaće verzije opšteg modela – kome pripada i Moto – moram objasniti zašto sam antikomunista i dokle ću to biti, pri čemu mi to nije drago i prilično me zamara. Antikomunizam nije vesela stvar, jer bi u protivnom veseo bio komunizam, pa se antikomunist ne bi moralo biti, i ne bi bilo ni Mota, ni ovog nekrologa idejama Mota.

Evo zašto:

Zato što komunizam, na veliku žalost Mota, nije Utopija nego Istorija. I zato što sam toj Istoriji prisustvovao u našoj zajedničkoj zemlji – Majci Srbiji.

U jednoj stvari, međutim, Moto ima pravo: u placentnoj vezi dva jedina pojma s kojima se u Motu operiše. Antikomunizma bez komunizma – iz Mota – ne bi bilo. Ko bi

pametna bio antikomunista, a da ga Moto na to nije svojom istorijom, doktrinom i praktikom prinudio? Prinudio uce-
nom, strahom, batinom, korupcijom a, u poslednje vreme,
i demokratskim Moto-udvaranjem.

Ali ako je već tako, i Moto bi morao jednom razumeti da smo njegov Moto već izdržali i preživeli – i Moto, takođe, mada, kao Moto, nešto ležernije – ali da će s Motom Mota nešto teže ići. Ma koliko mu bilo trudno – a ja ga zabezegnuto nagnutog nad ruinama vlastitog životnog Mota razumem – i ako zaista više ne želi da bude Moto jednom neodrživom poretku, mora razumeti smisao objašnjenja gospodina Draškovića,⁴ koje je, koincidentno, i moje. Prirodno je da su britanski konzervativci antilaburisti, i obrnuto. I po sebi se razume da su prvo konzervativci, a tek potom antilaburisti. Ali, i to je prirodno, konzervativci ne bi mogli biti da nisu antilaburisti. Kako bi se i čime definisali? Programom? Naravno. Ali taj je program apsolutno antilaburistički. On je, razume se, prvo konzervativan, a tek potom antilaburistički. Ali konzervativan ne bi mogao biti da nije i antilaburistički.

Jedino komunisti antikomunizam smatraju neprirodnim. Jer za njih je, kao jutrošnje demokrate, još uvek neprirodno ne biti komunist. Inače ne bi služili za Moto.

Šta, zapravo, Moto Mota od mene očekuje? Pretpostavljam, razuman da budem i prestanem biti antikomunist. U

---

⁴ Vuk Drašković (1946), srpski književnik i političar, predsednik Srpskog pokreta obnove, ministar spoljnih poslova najpre Državne Zajednice Srbije i Crne Gore, a zatim i Srbije.

U periodu 1969–1980. bio je novinar u Tanjugu. Skoro tri godine radio je i kao dopisnik iz afričkih zemalja. U tom periodu objavljuje i svoje prve priče, kao i esej *Ja, malograđanin*. Književna dela: *Sudija, Nož, Ruski konzul, Doktor Aron, Isusovi memoari, Tamo daleko i Ko je ubio Katarinu*.